

Marina Vicelja Matijašić

Kristološki program porečke katedrale

Zidni mozaici u unutrašnjosti Eufrazijeve bazilike zauzimaju posebno mjesto unutar cjelokupnog opusa monumentalnog slikarstva ranoga Bizanta, i zbog njihove iznimne kvalitete, i zbog sadržaja i poruke koju nose. Mozaici su posvetnim natpisom, koji teče ispod centralnog prikaza u konhi apsida, datirani u vrijeme biskupa Eufrazija, dakle u polovicu 6. stoljeća, razdoblje punog cvata Justinijanove vladavine.

U centralnoj apsidi prikaz "teče" od vrha trijumfalnog luka do razdjelne trake u štuko dekoraciji, koja se nalazi ispod razine prozora, na trećini ukupne visine apsida, s jasnim referencijama na kristološke sadržaje. Na trijumfalnom je luku prikazan Krist u središtu, kako sjedi na kugli, okružen apostolima sa svake strane u simetričnoj kompoziciji. Na intradosu luka prikazani su medaljoni sa sveticama i centralni medaljon s janjetom. U konhi apsida je velika kompozicija s Bogorodicom na prijestolju u sredini, u krilu koje sjedi Krist, koji desnicom blagoslivlja, a u lijevoj ruci drži rotulus. Do Bogorodičina prijestolja stoje anđeli, a zatim se desno od Bogorodice nižu likovi prema hijerarhijskom rasporedu. Lijevo se od Bogorodice nalaze tri svetačka lika, dva s mučeničkim krunama, jedan s knjigom u ruci, no bez natpisa i imena koji bi ih pobliže označili. Ispod prikaza u polukružnom polju apsidalnog svoda teče posvetni natpis na latinskom jeziku, u širokoj traci, koji spominje Eufrazija kao obnovitelja crkve u materijalnom i duhovnom značenju. U srednjoj, prozorskoj zoni nalaze se odvojeni prikazi Navještenja i Pohođenja na krajevima te svetih Zaharije i Ivana Krstitelja i anđela u sredini. Svi su prikazi, iako dio pomno elaborirane cjeline i ikonografskog programa, podijeljeni u scene unutar pojedinačnog dekorativnog okvira, prema načelima prikazivanja ranobizantske umjetnosti.

Prikaz je u porečkoj apsidi višedimenzionalan i kompozicijski se potpuno uklapa u programski jezik ranog Bizanta. Njegova je struktura višeslojna i temeljena na precizno elaboriranoj ideji, koja pretpostavlja više razina čitanja i razumijevanja danih prikaza, kao i na bogatoj teološkoj literaturi i misli onoga vremena.

Kompozicija mozaikalnog ukrasa pokazuje uklopljenost svih dijelova u jasnu cjelinu, koja je vođena programskom ikonografskom shemom i osnovnim načelima formalnog i estetskog jezika ranog Bizanta, centričnošću, frontalnošću i hijerarhijskim nizanjem prikaza. Prikaz posjeduje strogu okomicu, koja povezuje vrh trijumfalnog luka i dno apsidalnog mozaika, kao i strogu horizontalu u nizanju likova ili prikaza od centra prema krajevima. Čitanje, dakle, prikaza u ranom Bizantu, kreće odozgo prema dolje te od centra prema krajevima. U okomitom je slijedu jasno akcentuiran temelj kompozicije i poruke prikaza: Krist. S vrha trijumfalnog luka, gdje je prikazan kao svevladar i učitelj, preko prikaza janjeta u intradosu luka, kao simbola spasenja vječnog života (ovdje trebamo upozoriti na neoriginalni dio mozaika, dakle vjerojatan prikaz Krista u izvorniku), inkarnirane Mudrosti u krilu majke, do pravog svjetla od pravoga svjetla u rukama anđela u završnoj zoni mozaika u apsidi. Vertikala se nastavlja u donju zonu apsidalnog zida, obloženu opus sectileom, u čijem se središtu nalazi simbolički prikaz križa Golgote flankiran dvama svijećnjacima. Tu se nalazi biskupov tron, izdignut stubama, u posvećenom crkvenom prostoru uz oltar. I vertikala se opet penje prema vrhu, obrnutim slijedom ponavljajući citate iz kristološkog opusa.